

Doris

Michael 2009:6:234–51.

En i og for seg inntil videre resultatløs jakt på en person i de forskjelligste kilder kan gi et annet utbytte enn at man finner vedkommende. Historien som fortelles her, kan nemlig leses som en bekreftelse på at mange trekk ved menneskets natur later til å være nokså konstante, uansett tid og sted. Den kaster også lys over hvordan historiske kilder kan forstås.

Nyttårsballet

Min beskjeftigelse med kvinnen *Doris* har sin begynnelse ved noe så gammeldags som et nyttårsball for lenge siden et sted langt borte.

Festen hadde begynt allerede tidlig på kvelden, etter tidens skikk med at man spilte opp til dans. En ung, dansk lege, nylig ankommet til stedet, 23-årige Kristoffer Mangor¹ fra København, hadde forberedt seg godt. En av grunnene til at han hadde kommet særlig tidlig til byfogdens, der ballet skulle holdes, var at han skulle lære musikantene engelske danser. Han spilte selv fløyte i ledige stunder og hadde både forstand på musikk og på hva som for tiden var på moten i Europa.

Etter å ha svingt unge frøken Holte i første dans, hadde han fru Otto, en stedlig kollegas hustru i armene – allerede for to dager siden hadde han gjort avtale med henne om dette. For tre uker siden hadde det blitt anledning til å tilbringe en times tid alene med henne ved tebordet mens doktoren var i sykebesøk – å, hvor var hennes øyne smukke!

Nummer tre på ballkortet var miss Remke, nummer fire miss Gartner. Femte dans skulle ha vært med fru Petersen, men hun fikk vondt et eller annet sted, så det ble det ikke noe av. Han måtte gå rett videre til miss Gravenhorst.

---

1 Thomas Christopher Mangor (1775-1800). I hans egne papirer er formen *Kristoffer* brukt.

Nå gikk ballet over i en høytideligere fase. Det var tid for å kle seg om, før festen gikk videre. Og den syvende dansen ble med fru Bøiesen – en dame som skjelmisk ga ham tillatelse til også å besøke henne.

Det er fru Bøiesen som er Doris.

Så var det nyttår. Ved midnatt blåste trompeterne det nye året inn og stedets kommandant kysset alle damene. Derpå gikk man til bords. Doktor Mangor fikk miss Holte til bords, men hun tok den påfølgende dans med herr Nannestad; Mangor syntes ikke hennes dansetrinn passet med hans. Det ble isteden en svingom med fru Otto igjen, fru Lilienschiold – og så fru Bøiesen.

Selskapsleker var man ikke fremmed for. For Mangors vedkommende innbrakte leken et kyss av fru Bøiesen. Så ble det mer og mer løsslupne skåltaler og skåler for det meste. En franskmann avsang en offisersviser for å muntre damene, og klokken seks om morgenen løsnet stedets fort 27 skudd på kommandantens befaling for å ønske selskapet et gledelig nytt år.

Gjestene brøt etter hvert opp. Det hadde regnet og fru Bøiesen måtte løfte opp skjørtene da Mangor fulgte henne til vognen. Hvilke skjønne legger! En liten avsluttende drink, og klokken kvart på syv var ballet over.

Den nyttårsfesten vi her har hørt om, ble holdt ved årsskiftet 1798/1799. Stedet var byen Charlotte Amalie, hovedstaden på den danske øya St. Thomas i Det karibiske hav. Av grunner som kan gi ettertanke mer enn to hundre år senere, har vi en skriftlig, omfattende dokumentasjon av detaljene.

Kristoffer Mangors begeistring for fru Bøiesen, dvs. Doris, ble et avgjørende element i hans liv. Jeg ble også fascinert av henne, men på en annen måte, fordi Doris sto fram som et moderne menneske i en fordums verden.

Hvem var hun?

Veien til St. Thomas

I begynnelsen av 1960-årene var jeg på leting etter et egnet forskningsmateriale som kunne si noe allmenngyldig om forholdet mellom miljøeksposisjoner, levekår, helse og helsetiltak. Jeg lette etter et historisk materiale om en populasjon som var velavgrenset i tid og rom, oversiktlig og hvor samtidig registreringer og beskrivelser var så fullstendige og gode at de holdt metodiske mål.

Første tanke var å se på et industrihistorisk materiale. Kursen ble derfor først satt mot Kongsberg Sølvverks arkiv, men det var skuffende, fordi arkiveringsprinsippene som var anvendt, ville gjøre det nødvendig med en meget

Figur 1: Fortet i Charlotte Amalie på St. Thomas. Her ble nyttårssalutten avfyrt om morgenen den 1. januar 1799. (Foto: Ø. Larsen 1996)

stor ryddejobb før man i det hele tatt ville kunne finne om det var noe å finne som kunne belyse problemstillingen. Mine medisinhistoriske venner i København sa imidlertid: Hva med orlogsflåten? Mitt neste stopp var derfor Rigsarkivet på Christiansborg. Der var det arkivmateriale fra gamle tokt, minutiøse nedtegnelser, en drøm for den som var opptatt av historisk arbeidsmetode, for her var gjerne samme hendelse beskrevet i flere uavhengige kilder. Og seilskipene kunne knapt krysse mot vinden, uten at hvert slag, hver kursendring ble sirlig nedtegnet.

Jeg valgte ut fregatten «Freya» på to tokt til Dansk Vestindia, nemlig 1795-1797 og 1798-1799. Arkivmaterialet burde samsvare med det jeg ønsket meg – en isolert besetning under veldefinerte livsbetingelser. Dessuten – samme skip, men to tokt og to besetninger. Dobbel kontroll!

Vi må se om vi kan finne enda mer materiale, sa min sjef i København, professor Vilhelm Møller-Christensen². Han hadde ikke sosial angst. Det finnes sikkert noen slektninger av offiserene om bord på «Freya», sa han og grep telefonkatalogen for Stor-København, den store gule med KTAS på

² Vilhelm Møller-Christensen (1903-88), lege, osteoarkeolog med lepra i dansk middelalder som spesialfelt, professor i medisins historie ved Københavns Universitet 1964-73.

Figur 2: Kart over Vestindia fra 1780. Puerto Rico sees i kartets venstre rand med St. Thomas som nabo i øst. (Fra Jefferys T. The West-India Atlas. London: Robert Sayer and John Bennett, 1780. (Foto: Universitetsbiblioteket, Oslo.)

omslaget. Og sannelig fikk han napp! Et napp som gjorde at jeg mentalt sett allerede var på vei til St. Thomas³.

Arkitektens arkiv

Telefonsamtalen hadde vist vei til en gammel murvilla i en sidegate på Frederiksberg. Oppe i en rotet loftsleilighet bodde i 1960-årene en eldre herre, knapt synlig blant bunker av bøker og arkivsaker. Det var arkitekt Ib Lunding⁴. Telefonen hadde avslørt at han var i slekt med Kristoffer Mangor.

Blant sine papirer hadde han for det første skipslegens egne, private dagbok fra toktet til Vestindia. For det andre hadde han brevene Kristoffer Mangor

3 Forskningsprosjektet er publisert i avhandlingen Larsen Ø. *Schiff und Seuche 1795-1799. Ein medizinischer Beitrag zur historischen Kenntnis der Gesundheitsverhältnisse an Bord dänisch-norwegischer Kriegsschiffe auf den Fahrten nach Dänisch-Westindien*. Oslo: Universitetsforlaget, 1968. Her finnes også nærmere beskrivelser av kildematerialet.

4 Ib Lunding (1895-1983), prisbelønt dansk arkitekt, kjent for en rekke større arbeider og for sine bidrag til innføringen av funksjonalismen i Danmark.

hadde skrevet hjem til sin far, stadslegen i København Christian Elovius Mangor⁵ – og dertil, for det tredje, farens svarbrev til sønnen. Dette var ytterligere tre uavhengige kilder til det de utførlige skipspapirene fortalte om!

I arkitektens papirbunker var Doris, men det visste jeg ikke da.

Et praktisk problem oppsto. Jeg måtte ha kopier for å kunne arbeide med materialet. Arkitekten måtte bearbeides. Dagboken og brevene fra «Freya» fikk jeg lov til å låne med meg til en Xerox-maskin. Men brevene til «Freya», brevene fra faderen – ikke tale om! Til alt hell hadde jeg en gammel Leica med et sammenleggbart reproduksjonsutstyr av den typen man under krigen benyttet til avfotografering av hemmelige papirer. Det fungerte utmerket under arkitektens strenge påsyn. Jeg har fortsatt fotografiene. Originalenes videre skjebne kjenner jeg ikke. Men jeg var i gang!

Øyer med sukker og slaver

De dansk-norske besittelsene i Karibien besto av de tre øyene St. Thomas, St. Croix og St. Jan og ca. 50 mindre øyer og holmer. Da Columbus⁶ ankom hit i 1493, kalte han opp øyene etter legenden om den hellige Ursula og de elleve tusen jomfruene, derav navnet Jomfruøyene, Virgin Islands. Danmark overtok St. Thomas og St. Jan i 1666 og St. Croix i 1733.

Øyene ble et senter for sukkerproduksjon ved dyrking av sukkerrør. Dette var arbeidskrevende og skjedde først ved hjelp av dømte forbrytere, fra 1763 med slaver fra Afrika. Den såkalte trekantshandelen var meget lønnsom: Våpen og andre varer fra Europa til Afrika, slaver over Atlanterhavet fra Afrika og sukker tilbake til Europa. Virksomheten blomstret inntil 1848, da den menneskevennlige og framsynte guvernøren Peter van Scholten⁷ på egen hånd slapp slavene fri og dermed sparket bena vekk under hele økonomien – noe han fikk svi hardt for, før han tross alt endte under et ærefullt gravmæle på Assistens Kirkegård i København.

Men det trengtes vakthold og militært nærvær. Her kommer fregattene fra København inn i bildet. Toktene til Vestindia måtte imidlertid ikke være for lange. Da ville mark og begroing i det varme sjøvannet ødelegge skipene. Dessuten trengte mannskapene avløsning omtrent en gang i året.

Ved begynnelsen av 2000-tallet bor det drøyt 100 000 mennesker på det som siden 1917 er US Virgin Islands. Ved utgangen av 1700-tallet kan

5 Christian Elovius Mangor (1739-1801), stadsfysikus i København, blant annet kjent for sin legebok Mangor CE. *Et Land-Apothek, til danske Landmænds Nytte... Andet og formeer-ede Oplag*. Kiøbenhavn: Faber og Nitschke, 1791 (flere utgaver). Om de to legene Mangor, se artikkelen Norrie G. Fader og Søn. *Militærlegen* 1933;39:77-104.

6 Christopher Columbus (1451-1506).

7 Peter van Scholten (1784-1854).

Figur 3: «Freya» på vakt utenfor Charlotte Amalie. Tegning av Kristoffer Mangor i et brev til hans far datert 15. oktober 1798. (Original størrelse 3x4 cm. Foto: Ø. Larsen)

tallet anslås til omkring 30 000, hvorav om lag 10% utgjorde den hvite overklassen, resten var slaver.

Den frodige øya med navnet St. Thomas er kupert og har hovedstaden Charlotte Amalie. Den tørrere, flatere og større St. Croix i sør oppviser et nærmest dansk, bølgende jordbrukslandskap. St. Jan ligger i øst og der det før var sukkerplantasjer og bebyggelse, står nå regnskogen ugjennomtrengelig og tett. Viltre iguaner piler oppover stammer og bortover greiner som for å understreke at her har naturen tatt øya tilbake.

I vår tid er US Virgin Islands et turiststed. Mange har vært der, men de som har vært der på *cruise*, har i virkeligheten ikke vært der. Byen Charlotte Amalie ligger rundt en beskyttet bukt der cruiseskipene kommer inn om morgenen. Noen er så store at passasjerene må bringes i land med sjalupper og barkasser. Da blir det ikke så mye tid før de skal om bord igjen om ettermiddagen. I mellomtiden har turistene gått omkring i gatene med de lave, gammeldagse husene og de danske navnene. De har kjøpt souvenirer og T-skjorter, men ikke stort annet, for det er shoppingsentre om bord i skipene. De spiser også om bord, og de bor der, så det trengs ikke så mye restauranter og hoteller på land av hensyn til dem.

Når turistene har reist for dagen, stenger gamlebyen. Scenen er tom. Nå er du på virkelige St. Thomas. I byens periferi fargerike boligstrøk. Gourmet-

Figur 4: Farvannet utenfor Charlotte Amalie i vår tid. «Freya» holdt til omtrent der hydrofoilbåten på bildet kommer inn. (Foto: Ø. Larsen 1996)

restauranter for de innvidde. Innfødte med kreolsk utseende, amerikanere på langtidsferie og havarete jordomseilere som har byttet ut båten med en rød nese. Myk bris fra sjøen innimellom voldsomme nattlige regnskyll som trommer på blikkrakene.

Det er noenlunde likedan på St. Croix. Med der er det langgrunt. Både den største byen Christiansted ved lagunen på nordsiden, ved den beskyttede havnen som på 1700-tallet ble kalt Bassinen, og den mindre byen Frederiksted på vestenden er derfor ikke fullt så hjemsoekte cruisehavner.

I dag er derfor det som en gang var Dansk Vestindia to forskjellige steder, alt ettersom hvilken tid det er på døgnet. På Kristoffer Mangors tid var det også to forskjellige steder – øyene for den hvite overklassen og slavenes øyer⁸.

«Tages Arbeit! Abends Gäste!

Saure Wochen! Frohe Feste!

Sey dein künftig Zauberwort!»

Sitatet fra Goethe⁹ – og han levde da også samtidig – passer på marineoffiserenes liv i vaktperioden på St. Thomas og i farvannene omkring.

⁸ Se Larsen Ø. Gjensyn etter 200 år. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1997;117:992-3.

⁹ Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832). Fra diktet *Der Schatzgräber* (1797).

Figur 5: I dag kreves det en viss abstraksjonsevne for å fornemme 1700-talls-
miljøet i Charlotte Amalies gamle gater på grunn av alle bilene.
(Foto: Ø. Larsen 1996)

Båtene lå på redene utenfor Charlotte Amalie. Det var lett adgang til å komme i land. Avbrytelsene var tokt for å jage et kaperfartøy, kanskje med en kort og blodig trefning som følge, for å kontrollere et ukjent skip, eller simpelthen for å vise nærvær, f. eks. ved St. Croix. Over dit er det bare ca. 60 km, i dag et kort hopp med de sjøfly og landfly som trafikkerer der, eller med hydrofoilbåten. Men også på 1700-tallet gikk det fort. Stabil og god vind kombinert med fregattenes seilegenskaper gjorde rask overfart mulig. I det hele tatt var 1790-årenes Vestindia påfallende moderne. Mange språk kunne høres. Det var stadige skipsanløp og post fra og til Europa kom og gikk.

Overklassen i dette samfunnet var kanskje ikke overklasse i form av rikdom, men som plantere og embetsmenn var de hevet over dem som utførte det fysiske arbeidet og var selve grunnlaget for økonomien – slaverne. Slaverne hører vi ikke om i vårt materiale. Unntaket er når det fortelles at en eller annen har skaffet seg en farget *mâtresse*¹⁰.

10 Koloniens mest berømte *mâtresse* er sannsynligvis Anna Heegaard (1790 -1859), guvernør Peter van Scholtens fargede venninne. Hun tillegges betydning for guvernørens humane forvaltning av slavesamfunnet, som altså endte med hans avskaffelse av slaveriet.

For skipsoffiserene ble det mye tid til festing. Mangors far hadde advart sin sønn mot dette. Når vi hører om forholdene om bord på fregatten «Iris» som «Freya» avløste, kan vi forstå den gamles bekymring.

Fristerinnen

Kristoffer Mangor deltok med stor energi i det åpenbart nærmest kontinuerlige selskapslivet, men han lot til å satse alt på ett kort – fru Bøiesen. Fruen var enke, angivelig etter en grossist fra Philadelphia. Hun var visstnok 29 år eller der omkring, hadde en bror som het Brockmann og en søster Jomfru Brockmann som skal ha vært årsaken til at herr Hage skulle skilles – det fortalte i ethvert fall ryktet da Mangor drakk te med enkefruen tirsdag 15. januar 1799. Allerede neste dag kom han tilfeldigvis forbi på sin vei fra hospitalet og fikk da høre henne spille klaver – og han tilbød seg galant å skrive av noen noter for henne. Men det var vanskelig å få møtt henne alene. Fredag 18. januar påtraff han henne imidlertid kun iført slåbrok, og hun spilte klaver og de passierte, ifølge dagboken¹¹.

Det hendte at været eller tjenesten om bord hindret ham å komme i land. Dette ble anført i dagboken. Den 26. januar heter det at hun var «upasselig», dvs. lå. Men hennes unge kavaler kom på besøk, satt hos henne og «diskuserte». Slik gikk det videre noen dager, inntil hun anga lyst til å reise hjem – det må forstås til Europa – med fregatten, hvilket gjorde Mangor ivrig etter å forsøke å ordne det.

Mangor hadde hyrt en dame, en miss Kaas, til å vaske tøy for seg. Hun innbilte seg åpenbart ting og ble sjalu over hans besøk hos fru Bøiesen. Kanskje var det ikke så rart. F. eks. etter et av de mange selskapene regnet det. Mangor tilbød enkefruen sin kappe, men det tok hun ikke imot – hun ville bæres hjem.

Etter hvert opptrer imidlertid en hr. Tønsberg i dagboken. Fruen ble åpenbart elegant avvisende mot vår venn. Det skar ham i hjertet hvordan han nå ble tilskuer til både klavermusikk og kurtise. Det gikk faktisk stadig dårligere for ham. Fruen måtte f. eks. straks gå for å bade da han besøkte henne lørdag 23. februar. Og da han ville følge henne hjem etter kveldens ball, kom en herr Nissen ham i forkjøpet. To dager etter fikk han også et «slem avslag» da han ville følge henne hjem etter en kortspillkveld. Noe måtte gjøres!

---

11 Dagboken oppfattes som privat, og alle detaljer refereres ikke her.

Figur 6: Det er svært kupert på St. Thomas. Her et gammelt gateløp med en steinsatt trapp. (Foto: Ø. Larsen 1996)

Frieriet

Den 7. mars 1799 handlet Kristoffer Mangor besluttosomt: Han fridde til sitt hjertes tilbedte. Men, som han skriver: Ren kurv fikk jeg ikke, dog lot det på henne som om det skulle bli enden derpå.

Det er på dette stadiet i historien at min interesse for fru Bøiesen våkner for alvor. Hadde jeg vært ung offiser og fått det fornedrende avslag som tydeligvis hadde trengt seg fram gjennom tidens høflige talemåter, tror jeg at jeg hadde vendt om på hælen og heller sett meg om blant de mange andre elskovsobjektene som ifølge arkivmaterialet svedde rundt i selskapslivet hele tiden.

Men Mangor gjorde ikke det. Han ble åpenbart dypt deprimentert, måtte gå en tur for å gjenvinne fatningen, gikk innom kommandantens klubbaften uten at det hjalp, fikk ikke sove. Men så begynte han å skrive musikk og tekst til en sang med tittelen *Kiss me now or never*. To dager senere oppsøkte han henne med produktet. Han luftet også idéen om å mønstre av og å forbli på St. Thomas. Da hun repliserte et eller annet som kunne tolkes positivt, ble han grenseløst lykkelig. Men det ble kortvarig. Snart måtte hennes utsagn tolkes annerledes.

Dagboken fortsetter å fortelle om Mangors opptatthet av drømmekvinnen fram til like før «Freya» skjøt avskjedssalutt den 1. oktober 1799 og la ut på seilassen tilbake til Danmark. På dette tidspunkt var enkefruen allerede avreist til Europa. Hun reiste den 10. august med et annet skip, sannsynligvis til Hamburg.

For Mangors vedkommende sluttet historien der. Vi hører at hans overordnede etter hvert tok ham fatt for alt løperiet etter damen, hvilket skal ha gjort at han ikke skjøttet sitt arbeid skikkelig. Mildt men bestemt forpurret de alle hans planer om å forbli på St. Thomas.

Mer fra ham selv hører vi heller ikke. Tilbake i København, som fatiglege, døde han allerede 21. juli 1800, smittet med forråtnelsesfeber¹² av en pasient.

Navnet

Den 13. mars 1799 begynte Mangor å kalle fru Bøiesen for *Doris* i dagboken. I tiden som fulgte var han på fornavn med henne i beskrivelsene. *Doris*. Så het hun vel det.

Imidlertid: Den 26. mai 1799 sa hun at hun ville kalles *Louise*. Slik ble det.

Mangor fikk riktignok senere høre at dette navnet bare var noe hun hadde funnet på, men i teksten kalles hun i fortsettelsen konsekvent *Louise*.

---

12 Sannsynligvis tyfoidfeber, dvs. salmonellasmitte.

*Figur 7. Rester av en suktermølle. (Plantasjen Annaberg, St. Jan.
Foto: Ø. Larsen 1996)*

Like før hun reiste fikk han til vennskaps erindring en brystnål av henne med en hårlokk – og bokstaven «D».

Hva het hun egentlig? Hvem var hun?

Tilbake til kolonitiden

Det er mange måter å lete på. Min kone og jeg valgte å ta et morgenfly fra St. Thomas og over til St. Croix. Kanskje kunne vi lære noe om Mangors og fru Bøiesens miljø her? Året var 1996 og det nærmet seg 200-års-jubileet for «Freyas» tokt og legens ulykkelige kjærlighet. Det var på tide å gå dypere ned i historien.

Utenfor flyplassen så vi oss ut en taxisjåfør som så hyggelig ut. Eldre legers magefølelse har vist seg å være et godt hjelpemiddel ved slike anledninger, vi har ofte hatt nytte av det. Og vi var heldige. Sjåføren var helt med. Han ville gjerne vise oss St. Croix anno 1799, og det gjorde han grundig. Blant annet sa han at det bor en gammel godseier her, han lever i den gamle tid, han besøker vi!

Inne i en skog, på et høydedrag, inn en port og inne i en park lå en plantasje som så ut nøyaktig som på kildenes beskrivelser fra slutten av 1700-tallet¹³. En hovedbygning med søyler, omgitt av vakre blomster. Store skyggefulle stuer konstruert med vindusåpninger slik at den milde vinden luftet vekk både mygg og fuktighet. Gedigne møbler i jakaranda og andre eksotiske tresorter. De danske besittelsene i Vestindia ble solgt til USA i 1917, men det vi her så, var avgjort fra før 1917, fra lenge før 1917!

Så kom husherren, den eldre plantasjeeier av dansk avstamning Frits Lawaetz¹⁴. Og som han sa om salget av øyene til USA – jeg ble også solgt! Han pekte megetsigende på sitt avskutte ben, et resultat av at han var blitt amerikaner og hardt såret under Den annen verdenskrig.

Praten gikk utvungent i et lite karnapp. En neiende og smilende farget stuepike i blårutet arbeidsforkle med puffermer brakte lydløst iskaldt øl og solen glitret i duggen på glassene.

Øyenes historie forteller riktignok om et par slaveopprør også i Dansk Vestindia, men både før og etter 1848 later det til å ha vært forholdsvis gemyttlig. Lawaetz fortalte av egne erfaringer om den gamle, men egentlig

¹³ Annaly Farms, St. Croix.

¹⁴ Frits Eduard Lawaetz (1907-2005), St. Croix, dansk-amerikansk godseier. Sukkerprodusent, senere kvegoppdretter. Politiker. Senator. Høyt dekorert, blant annet Kommandør av Dannebrog 1976. Under samtalen i 1996 ble det nevnt at han var født i 1914, men ifølge skriftlige kilder er det 1907, og det passer også bedre med det generelle inntrykket. Se f. eks. nettsiden til University of the Virgin Islands (<http://webpac.uvi.edu/imls/pivivi/profiles>) og nekrologen av Donna M. Christensen i House of Representatives 12. juli 2005 (http://bulk.resource.org/gpo.gov/record/2005/2005_E01469.pdf).

*Figur 8. Plantasjeeier
Frits Lawaetz forteller.
(Foto: Ø. Larsen 1996)*

ikke så gamle tid, om hvordan orkanene, regnet, husene som blåste over ende, strømmen som ble borte og alt det andre som kunne skje, gjorde samholdet på plantasjene til en nødvendighet – det ga en paradoksalt trykksfølelse som han egentlig hadde savnet siden.

Da vi skulle gå, måtte vi ta med et par brosjyrer fra hans store firma. Sukkerindustrien var for lenge død, plantasjen drev kvegoppdrett i stor stil, og skulle vi trenge eksklusive avlsdyr av rasen Senepøl, var det bare å ta kontakt med kontoret.

Det vi hadde opplevd, var sannsynligvis Doris' miljø, så nær man kunne komme to hundre år etter.

Kirkegården

Min kone satt på balkongen under bølgeblikket på det lille pensjonatet vi hadde funnet på Internett, fordypet i Mangors dagbok på jakt etter

oversette detaljer, mens jeg valgte en annen, velprøvd teknikk for å finne igjen gamle helter – å lete på kirkegårdene.

Det er to geografiske strukturer i de vestindiske byene. De finnes på henholdsvis gamle og nye kart. Jeg gikk etter kartene fra 1790-årene. Det fungerte aldeles utmerket. Gatene var åpenbart i sin tid regulert av planleggere i København som hadde vært uten viten om eller forståelse for at terrenget i Charlotte Amalie er meget kupert.

I et villnis utenfor det gamle hospitalet lå den like gamle kirkegården. Mange interessante gravmæler var fortsatt der¹⁵. Men ingen Bøiesen. Heller ingen fru Bøiesen, selvsagt, hun var jo reist. Og hvis hun hadde kommet tilbake senere, under hvilket navn ville hun i så fall ha ligget her?

København

Noen tid senere gikk jeg til Rigsarkivet på Christiansborg i København og spurte ganske enkelt ved skranken: Finnes det noen fortegnelse over dem som bodde på de vestindiske øyene i dansketiden? Ja, det gjør det, svarte de alltid hjelpsomme, men det er aldri noen som bruker den!

??

Forklaringen ble fort åpenbar. Fortegnelsen er en tykk protokoll med en mengde navn – tilsynelatende i komplett uorden! Altså ingen annen råd enn å begynne på side 1. Dette ville ta tid!

Det ble flere besøk i Rigsarkivet i København. Etter hvert fikk jeg kopiert hele fortegnelsen og tatt den med til Oslo.

Jeg finner likevel ikke Doris.

Det nærmeste måtte være enken etter en herr Bøiesen som ble drept ved et slaveopprør, men det var mer enn 60 år tidligere.

Doris er ikke der.

Den mystiske Doris

Kristoffer Mangors private papirer kan leses på forskjellige plan. Det er en kjærlighetshistorie, en privat beretning som både i form og innhold virker tidløs. Inni seg var den 23-årige Mangor neppe særlig annerledes enn en 23-åring før, senere, eller endog i dag. Teksten dokumenterer dette, det blir ikke bare en historisk antakelse.

Overklasselivet på St. Thomas, den omfattende selskapeligheten med de erotiske undertonene ser også ut til å ha tidløse trekk.

Men hva med Doris? Historien om Mangors forhold til fru Bøiesen er i korthet en fortelling om tiltrekning og avvising, velregisserte møter der

---

15 Se Larsen Ø. En norsk lege som ikke vendte hjem. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1997;117:915.

*Figur 9. Kirkegård med graver fra dansketiden, Charlotte Amalie.
(Foto: Ø. Larsen 1996)*

Figur 10. Kolonitidarkitektur på St. Croix. (Foto: Ø. Larsen 1996)

venninner kommer ubeleilig inn, men også en foregivelse av lidenskap. Hun forteller ham fra tid til annen at det egentlig er andre som har kastet sitt blikk på henne og som hun vil foretrekke, mens Mangors kontrollspørsmål til de samme beilere ikke bekrefter dette. Likevel ga han seg ikke.

Hvorfor?

Man levde i en romantisk tid. F. eks. forteller kildematerialet at Goethes *Die Leiden des jungen Werthers*¹⁶ var kjent i miljøet. Ulykkelig kjærlighet hadde fått en slags egenverdi i samtiden. Hjemme i København drøftet endog tidens store medisinske folkeopplyser professor Johann Clemens Tode hvorvidt kjærlighetssorg skulle betraktes som en sykdom¹⁷.

Man kan også lese arkivmaterialet som et avsnitt av kvinnehistorien. Kanskje var fru Bøiesen, Doris, Louise eller hva man vil, bare en simpel kokotte, som samtiden kanskje ville betegnet henne. Men kan hende var hun slett ikke det – det kan være et stykke sosialhistorie og kvinnesak vi har foran oss. På 1700-tallet var sosiale sikkerhetsnett uhyre sjeldne. Det eneste var gjerne eventuell familie. Det finnes mange eksempler på hvor galt det kunne gå for selv meget respektable personer på grunn av dette. Å bli enke var noe datidens kvinner måtte kalkulere inn. Det kunne bety den ytterste fattigdom og fornedrelse. In mange miljøer, slik som for eksempel på St. Thomas, var sannsynligvis den unge enkes eneste sjanse til å få et verdig liv på noe sikt at hun ble gift igjen. Helst godt gift. Da måtte hun bruke de teknikker hun hadde for å gjøre det riktige valg. Kanskje var det nettopp dette hun drev med i sin tilsynelatende ubarmhjertige lek med følelsene til den unge legen?

Det er ikke så godt å vite dette, for jeg har altså hittil ikke klart å oppspore henne. Det er simpelthen mulig at hun verken het Doris eller Louise og heller ikke Bøiesen. Hun ville være anonym og klarte det. Slikt kunne forekomme i et uoversiktlig samfunn. Da er det ikke lett å etterspore henne.

Men man kan også gjøre seg andre tanker. Er det mulig at Kristoffer Mangors omfattende, velformulerte tekster bør betraktes med litterære øyne? Som *tekst* og ikke som *historie*¹⁸? Det kunne være en kjerne av forelskelse i

16 Goethe JWv. *Die Leiden des jungen Werthers*. 1774. Mange senere utgaver. Historien om den unge Werthers ulykkelige kjærlighet som endte med selvmord, utløste åpenbart samtidens slumrende, romantiske følelser og bidro til at Goethe med ett slag ble berømt.

17 Johann Clemens Tode (1736-1806) tar opp dette spørsmålet flere steder, blant annet i sitt medisinske tidsskrift *Sundhedstidende* som kom ut i årene 1778-1781. Se Larsen Ø, Lindskog BI (eds.) *Sundhedstidende*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1991.

18 Se Asdahl K, Berge KL, Gammelgaard K, Riiser Gundersen T, Jordheim H, Rem T, Tønnesson JL. *Tekst og historie. Å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.

en dame i land inne i bildet, men som i teksten er blitt forstørret og utpenslet til en dramaturgisk velkomponert beretning av den unge offiseren som satt med fjærpenen i sin lugar om bord i fregatten med det tøffe manns-samfunnet. Der utformet han sine tanker med sirlig håndskrift. «Epistolerte» kalte han det selv. Saken minner oss om et grunnleggende metodisk problem, nemlig at man alltid må vurdere forholdet mellom kilden og det saksforhold den skal belegge.

En slik tanke kan man også føre videre: Vi har egentlig lite eller ingen kontrollinformasjon om Mangors tilbedte. Kan det, i ytterste konsekvens, være at hun – allermest eller helt – var en fantasifigur eller en drøm?

I så fall har jeg funnet Doris.

Øivind Larsen

Universitetet i Oslo

Institutt for allmenn-og samfunnsmedisin

Seksjon for medisinsk antropologi og medisinsk historie

oivind.larsen@medisin.uio.no